کتێبی “زمان و دەسەڵات”.. ڕانانی: فەرەیدوون سامان

بەشێکە لە بواری زمانناسیی کۆمەڵایەتی

لە سەرەتای سەدەی بیستەمەکەوە، جیهان گۆڕانکاریی ڕیشەیی لە پێکهاتەکانی دەسەڵاتدا بینیوە، لە بزافتی مافەکانی مرۆڤەوە تا سەرهەڵدانی ئایدیۆلۆژیای جۆراوجۆری وەک مارکسیزم و فێمینیزم و تەنانەت پارتە ئوسولییەکانیش. ئەم گۆڕانکارییانە کاریگەرییەکی گەورەیان هەبووە لەسەر شێوازی تێگەیشتنی زمان وەک ئامرازێکی پەیوەندی و وەک ئامرازێکی زاڵبوون بەسەر هزرین و هەست و نەستی تاک و جڤاکدا.

بۆ نموونە هەر لە سەردەمی دوای جەنگی دووەمی جیهانیدا، توێژینەوەی زمانەوانی بە ئامانجی هەنگاونان بەرەو تێگەیشتن لە زمان دەستی پێکرد، نەک تەنها وەک ئامرازێک بۆ دەربڕین، بەڵکو وەک ئامرازێک لە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان ڕەنگ بداتەوە و بەرهەم بهێنێتەوە. چونکە بایەخدان بە چۆنیەتی کاریگەری زمان لەسەر ناسنامەی کۆمەڵایەتی و سیاسی، بوارێکی نوێی وەک شیکردنەوەی گوتار و تیۆری ڕەخنەیی دروست کرد.

زمان چوارچێوەیەکی تیۆری و میتۆدی بۆ تێگەیشتن لە پەیوەندی نێوان دەسەڵات پێشکەش دەکات، تیشک دەخاتە سەر چۆنیەتی بەکارهێنانی زمان وەک ئامرازێک بۆ زاڵبوونی کۆمەڵایەتی و کەلتووری، بە تێکەڵکردنی تیۆری زمانەوانی و شیکاری کۆمەڵایەتی، هاوکات هەوڵدەدات ئەو میکانیزمانە ئاشکرا بکات کە پەیوەندییەکانی دەسەڵات لە کۆمەڵگادا بەرهەم دەهێنرێن، زمان و دەسەڵات یەکێکە لە کارە پێشەنگەکانی شیکردنەوەی وتاری ڕەخنەیی، چونکە زمان وەک ئامرازێکی پەیوەندی لەگەڵ دەسەڵاتدا، وەک ئامرازێکی کۆنترۆڵی کۆمەڵایەتی دەبەستەوە. دەسەڵاتی زمان لە شیکردنەوەی گوتاری ڕەخنەییدا، پەیوەندی ئاڵۆزی نێوان زمان و پەیوەندییەکانی دەسەڵات لە کۆمەڵگەی هاوچەرخدا دەدۆزێتەوە، هاوکات تیشک دەخاتە سەر چۆنیەتی بەکارهێنانی زمان وەک ئامرازێک بۆ پاراستن و گۆڕینی دەسەڵات و ڕەنگدانەوەی کاریگەرییە قووڵەکانی لەسەر تاک و کۆمەڵگادا.

زمان وەک چەمکی دیالۆگ، وەک سەنتەرێکی دەربڕین تاقی دەکاتەوە کە ڕەهەندە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکان تێیدا تێکەڵ دەبن. ئەوەش ڕوون

دەکاتەوە کە زمان تەنها ئامرازی پەیوەندی نییە، بەڵکو ئامرازی زاڵبوون و کاریگەریشە، لە ڕێگای شیکردنەوەی دەق و وتووێژەکان، کە چۆن زمان بەکاردێت بۆ پەرەپێدانی پەیوەندییەکی نایەکسان لەنێوان تاک و گروپەکاندا و ئامرازی شیکاری پێشکەش دەکات کە یارمەتی خوێنەر دەدات تا تێبگات کە چۆن ماناکان لە ڕێگای زمانەوە دروست دەبن و چۆن ئەم مانایانە دەتوانرێت پێ بکرێن لە ئایدیۆلۆژیای دیارکراو، هەروەها زمان لە گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتی و تەکنەلۆژیاییەکان دەدوێت کە کاریگەرییان لەسەر پەیوەندییەکانی هێز هەبووە و پێویستە هۆشیارییەکی ڕەخنەگرانە گەشەی پێبدرێت، کە تاکەکان بتوانن بەرگری لە زاڵبوونی زمانەوانی بکەن. ئەویش لە ڕێگای نمونەی ڕاستەقینە، نیشانی دەدات کە چۆن زمان دەتوانێت لە دەسەڵاتدا ڕەنگ بداتەوە و بەرهەم بهێنرێتەوە.

ئەم هەزرینە سەرچاوەیەکی گرنگە بۆ توێژەران لە بوارەکانی زمانەوانی و کۆمەڵناسیدا، بە تێڕوانینێکی ڕەخنەگرانە لە بەرامبەر زماندا، هەروەها بە هێزکردنی توانای تاکەکان بۆ تێگەیشتن و گۆڕینی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان لەسەر بنەمای دەسەڵاتدا.

لەم ڕەوشەدا زمان و دەسەڵات تێڕوانینێکی گشتگیر بە ڕۆڵی گرنگی زمان لە شێوەی جیهانی کۆمەڵایەتی و سیاسی پێشکەش دەکات و دەیکاتە کارێکی ئەکادیمی بەنرخ.

لێرەدا بایەخی زمان و دەسەڵات لە چوارچێوەیەکی مێژوویی ئاڵۆزدا دەردەکەوێت، کە تێیدا پەرەسەندنی هزری زمانەوانی لەگەڵ گۆڕانە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکانی سەدەی بیستەم تێکەڵ دەبێت.

بۆ نموونە بیرۆکەکانی ڤێرکلیف* زۆر کاریگەر بوون بە تیۆری ڕەخنەیی کە لە قوتابخانەی فرانکفۆرت پەرەی سەند، کە جەخت لەسەر چۆنیەتی بەکارهێنانی کەلتوور و زمان وەک ئامرازی زاڵبوون دەکرا. ئەم خوێندنگایە هەوڵی ئەوەی دەدا کە چۆن ئایدیۆلۆژیاکان کاریگەرییان لەسەر هۆشیاری کۆمەڵایەتی هەیە و چۆن زمان دەتوانێت ئەم ئایدیۆلۆژیایانە بەرز بکاتەوە یان بەرگری بکات. بە تێکەڵکردنی ئەم بیرۆکانە لەگەڵ چەمکەکانی بونیادگەرایی و پۆست ستراکتورالیزم، ڤێرکلیف چوارچێوەیەکی بۆ تێگەیشتن لە پەیوەندی نێوان زمان و دەسەڵات پەرەپێدا.

جیهان لە دوایین دەیەکانی سەدەی بیستەم شۆڕشێکی تەکنەلۆژیای بەخۆوە بینی، کە چۆنیەتی بەرهەمهێنان و بەکارهێنانی زانیاری گۆڕی. لەگەڵ هاتنی میدیا و تەکنەلۆژیای دیجیتاڵ، زمان زیاتر لە ئامرازێکی پەیوەندی نێوان تاکەکان، بۆتە ئامرازێکی بەهێز بۆ دروستکردنی ڕای گشتی و بەرهەمهێنانەوەی دەسەڵات، لەم چوارچێوەیەشدا، زمان و هێز وەک کارێک دەردەکەوێت کە چۆن زمان

دەتوانێت ڕەنگدانەوەی گۆڕانکارییە کەلتووری و کۆمەڵایەتییەکان بێت کە لە ئەنجامی ئەم گۆڕانانەدا دەردەکەون.

لە هەشتاکان و نەوەدەکانی سەدەی ڕابردوودا، چەندان ئایدیۆلۆژیای سیاسی سەریان هەڵدا کە زمان وەک ئامرازێک بۆ بەهێزکردنی دەسەڵاتیان بەکاردەهێنا، بە شیکردنەوەی گوتاری سیاسی و میدیایی، ڤیرکلیف ئەوە دەردەخات کە چۆن زمان بەکاردەهێنرێت بۆ شێوەی تێگەیشتنی گشتی و بەهێزکردنی ناسنامەی کۆمەڵگا، ئەم شیکردنەوەیە سنووردار نییە بە چوارچێوەی ڕۆژئاوایی، بەڵکو درێژ دەبێتەوە بۆ کاریگەرییەکانی جیهانگیری و چۆنیەتی کاریگەری لەسەر ناسنامەی کەلتووری ناوخۆییدا.

کتێبی “زمان و دەسەڵات” بۆتە سەرچاوەیەکی گرنگ لە بوارەکانی زمانەوانیی و کۆمەڵناسی و ڕەخنەی ئەدەبیدا. بەشداری کردووە لە پەرەپێدانی چەمکی نوێ، سەبارەت بە شیکردنەوەی گوتاری ڕەخنەیی و کاریگەری لەسەر تێگەیشتن لە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکاندا. هەروەها هانی زۆرێک لە توێژەرانی دا بە دۆزینەوەی چۆنیەتی بەکارهێنانی زمان وەک ئامرازێک بۆ بەدەستهێنانی دادپەروەری کۆمەڵایەتی و بەرەنگاربوونەوەی زاڵبوون.

کتێبی (زمان و دەسەڵات)ی نۆرمان ڤیرکلیف تێڕوانینێکی قووڵ پێشکەش دەکات سەبارەت بەوەی کە چۆن زمان و دەسەڵات لە چوارچێوەیەکی مێژوویی و کەلتووری ئاڵۆزدا یەکتر دەبڕن. بە لێکۆڵینەوە لەم دینامیکیانە، کتێبەکە یارمەتیدەرە بۆ تێگەیشتنێکی ڕەخنەگرانە لە زمان و ڕۆڵی گرنگی لە شێوەپێدانی جیهانی کۆمەڵایەتی و سیاسی.

ئەو چوارچێوە مێژووییەی کە دەوری کتێبەکە دەدات، ڕەنگدانەوەی ئەو ئاستەنگ و بیرۆکەیە کە بیری ڕەخنەیی مۆدێرنیان پێکهێناوە و جەخت لەسەر بایەخی هۆشیاری ڕەخنەیی زمان دەکاتەوە وەک ئامرازێک بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی زاڵبوونی کۆمەڵایەتی و کەلتووری.

لە زمان و دەسەڵاتدا، نۆرمان ڤیرکلیف پەیوەندی نێوان زمان و پەیوەندییەکانی هێز دەکۆڵێتەوە، بەڵام هەندێک بیرۆکەی نەگوتراو بەجێ دەهێڵێت، کە دەتوانرێت لە ڕێگای شیکردنەوەکانییەوە هەستی پێبکرێت. ڤیرکلیف، سەرەڕای تەرکیزی لەسەر ڕۆڵی زمان لە پاراستن و گۆڕینی دەسەڵاتدا، وا دیارە دەیەوێت بایەخی هۆشیاری ڕەخنەیی وەک یەکەم هەنگاو بەرەو ئازادی تیشک بخاتە سەر.

خوێنەر لە نێوان دێڕەکاندا هەست دەکەن کە ڤێرکلیف داکۆکی لە پێویستی تێگەیشتن لە ئایدیۆلۆژیای پشت بەکارهێنانی زمان دەکات، چۆن ئەم ئایدیۆلۆژیایانە دەتوانن کاریگەرییان لەسەر هۆشیاری تاکەکاندا هەبێت. هەروەها ئاشکرایە کە ئەو دەیەوێت خوێنەر هان بدات بیر لەوە بکاتەوە، کە چۆن زمان وەک ئامرازێکی زاڵبوون بەکار

بهێنێت، نەک تەنها وەک ئامرازێکی پەیوەندی.
سەرەڕای ئەوەش، دەبینرێت کە نووسەر ناڕاستەوخۆ ئاماژە بە گرنگی کارلێکردنی کۆمەڵایەتی دەکات لە داڕشتنی مانای زماندا، ئەمەش نیگەرانی خۆی دەردەخات سەبارەت بەوەی کە چۆن ئەم مانایانە دەتوانرێت سوود وەربگرن بە پەرەپێدانی پەیوەندییە نایەکسانەکانی هێز. هەروەها وادیارە ئاماژە بە پێویستی بەرەنگاربوونەوەی ئەم زاڵبوونە زمانەوانییە دەکات لە ڕێگای پەرەپێدانی هۆشیاری کۆمەڵایەتی و تواناکانی ڕەخنەگرتندا.
بەکورتی، ئەوەی ڤێرکلیف دەیەوێت بیڵێت ئەوەیە کە تێگەیشتن لە پەیوەندی نێوان زمان و دەسەڵات تەنها شیکردنەوەیەکی ئەکادیمی نییە، بەڵکو بانگەوازێکە بۆ بەکردارکردن بۆ دادپەروەری کۆمەڵایەتی و ئازادی لە زاڵبوونی زمانەوانیدا.
یەکێک لە دیارترین خاڵە بەهێزەکانی زمان و هێز ئەو چوارچێوە تیۆرییە پتەوەیە کە ڤێرکلیف پێشکەشی دەکات بۆ تێگەیشتن لە پەیوەندی نێوان زمان و کۆمەڵگادا. نووسەر سوود لە چەمکەکانی مارکسیستی و پێکهاتەیی و پۆست ستراکتورالیزم وەردەگرێت بۆ شیکردنەوەی چۆنیەتی بەکارهێنانی زمان، وەک ئامرازێک بۆ زاڵبوونی ئایدیۆلۆژی. ئەوە ڕوونی دەکاتەوە کە گوتار تەنها ڕەنگدانەوەی واقیعی کۆمەڵایەتی نییە، بەڵکو ئامرازێکە بۆ بەرهەمهێنان و گۆڕینی ئەو ڕاستییە.
ڤێرکلیف ئامرازی شیکاری بەهێز پێشکەش دەکات بۆ تێگەیشتن لە دەق و گفتوگۆکان. چەمکەکانی وەک “ئینتەرتێکست” و بەکاردەهێنێت بۆ ڕوونکردنەوەی چۆنیەتی پەیوەندیی تێکستەکان بە یەکتری و چۆنیەتی پێکهێنانی ماناکان لە دەقە جیاوازەکاندا. ئەم ئامرازانە لەم کتێبە زۆر بەنرخن بۆ توێژەران کە دەیانەوێت لە دینامیکی زمانەوانی ئاڵۆز تێبگەن.
پەیوەندی نێوان زمان و دەسەڵات
کتێبەکە بە توندی تیشک دەخاتە سەر پەیوەندی نێوان زمان و دەسەڵات و ئەوە نیشان دەدات کە چۆن زمان بەکاردەهێنرێت بۆ پەرەپێدانی زاڵبوونی کۆمەڵایەتی و کولتووری. بۆ نموونە، ئاماژە بەوە دەکات کە چۆن میدیا و سیاسەت زمان بەکاردەهێنن بۆ شێوەی ڕای گشتی و بەرەوپێشبردنی بەرژەوەندییەکانی نوخبەی فەرمانڕەوا. لەگەڵ ئەوەشدا، ئەو هەروەها جەخت لەسەر ڕۆڵی شاراوەی زمان دەکاتەوە وەک ئامرازێک بۆ ئازادی و گۆڕانکاری کۆمەڵایەتی.
سەرەڕای ئەو بەها زۆرەی کتێبەکە پێشکەشی دەکات، بێ خەوش نییە. یەکێک لە ڕەخنە سەرەکییەکان ئەوەیە کە چوارچێوەی تیۆری لەوانەیە زۆر ئاڵۆز بێت بۆ خوێنەرێکی ناشارەزا. سەرەڕای ئەوەش، کتێبەکە

جەختێکی زۆر لەسەر ناوەڕۆکی ڕۆژئاوا دەکات، کە لەوانەیە کەمتر بە کۆمەڵگا ناڕۆژئاواییەکان جێبەجێ بکرێت.
بایەخی گەورەی کتێبی “زمان و دەسەڵات” لە بواری توێژینەوەی زمانەوانی و کۆمەڵایەتیدا نکۆڵی لێناکرێت. ئەو بەشدارییەکی بەرچاوی کردووە لە پەرەپێدانی بواری شیکردنەوەی وتاری ڕەخنەیی و بووە بە سەرچاوەیەکی گرنگ بۆ توێژەران و خوێندکارانی ئەم بوارە. هەروەها هانی خوێنەران دەدات بۆ پەرەپێدانی هۆشیارییەکی ڕەخنەگرانە سەبارەت بە زمان و تێگەیشتن لە ڕۆڵی لە شێوەی کۆمەڵگادا.
کتێبی “زمان و دەسەڵات” بەشێکە لە بواری زمانی کۆمەڵایەتی.
کتێبەکە پەیوەندی نێوان زمان و دەسەڵات و چۆنیەتی کاریگەری زمان لەسەر پەیوەندییە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکان دەکۆڵێتەوە.
لەم چوارچێوەیەدا، ڤێرکلیف جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە کە چۆن زمان وەک ئامرازێکی زاڵبوون بەکار دەهێنرێت و چۆن هەڵبژاردنی زمان ڕەنگدانەوەی ئایدۆلۆژیای زاڵ لە کۆمەڵگادا دەکات. کتێبەکە هەروەها لێکۆڵینەوە دەکات کە چۆن گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتی و کەلتوورییەکان کاریگەری لەسەر زمان هەیە، وادەکات پەیوەندی بە توێژینەوەی زمانەوانی کۆمەڵایەتییەوە هەبێت کە پەیوەندی بە خوێندنی زمان لە چوارچێوەی کۆمەڵایەتیدا هەیە.
هەروەها کتێبەکە نیشانی دەدات کە چۆن گوتار تەنها دەربڕینی بیرۆکەکان نییە، بەڵکو توخمێکی چالاکە لە پێکهێنانی شوناس و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکاندا، کە لەگەڵ ئامانجە بنچینەییەکانی کۆمەڵناسی زمانەوانیدا دەگونجێت. کەواتە، دەتوانین بڵێین “زمان و دەسەڵات” خاڵی کۆبوونەوە لە نێوان زمانناسی کۆمەڵایەتی و شیکردنەوەی ڕەخنەیی گفتووگۆ دەنوێنێت.
لە کۆتاییدا، زمان و هێزەکەی نۆرمان ڤێرکلیف کارێکی پێشکەوتووەیە کە تیۆری و پراکتیکی تێکەڵ دەکات بۆ تێگەیشتن لە پەیوەندی نێوان زمان و دەسەڵات. سەرەڕای هەندێک لەو ئاستەنگانەی کە لەوانەیە ڕووبەڕووی خوێنەری ناپسپۆڕ ببێتەوە، ئامرازەکانی شیکاری و تێڕوانینەکانی کتێبەکە وای لێدەکات کە زۆر بەنرخ بێت بۆ هەر کەسێک کە ئارەزووی تێگەیشتن لە جوڵەی کۆمەڵایەتی و کەلتووری زمانەکە دەکات.
• نۆرمان فەیرکلیف. زمانناسێکی بەریتانییە و لەدایکبووی ساڵی 1941 بووە و بە یەکێک لە دیارترین بیرمەندەکانی بواری شیکردنەوەی گوتاری ڕەخنەیی دادەنرێت، ئەو لە ژینگەیەکی ئەکادیمی گەورە بوو، لەوە کاریگەری ئاڕاستەی بیرکردنەوەی ڕەخنەیی ناوەڕاستی سەدەی بیستەم بوو. ڤێرکلیف لە خێزانێکی خوێندەوار گەورە بوو، کە

ئارەزووی سەرەتایی بە زمان و ئەدەب دروست کرد. لە ماوەی تەمەنی هەرزەکاریدا، دەستی کرد بە دۆزینەوەی حەزی خۆی بە زمانناسی، کە وای لێکرد سەرقاڵی خوێندنی قوڵتری زمان بێت. بڕوانامەی بەکالۆریۆسی لە زمانی ئینگلیزی لە زانکۆی مانچستەر بەدەستهێناوە و پاشان خوێندنی باڵای لە زمانناسی تەواو کردووە.